

Viipaleita Ella Kivikosken maailmasta

Minna Silver & Pirjo Uino (toim.): **Tiedenainen peilissä: Arkeologian professori Ella Kivikosken elämä ja tutkimuskentät.** Bibliotheca Sigillumiana 9. Sigillum 2020. 599 s. ISBN 978-952-7220-15-3

Monet professori Ella Kivikosken (1901–1990) arkeologiset työt ovat säilyttäneet merkityksensä näihin päiviin asti. Kivikoski oli monille opiskelijoille ja tutkijoille tärkeä esikuva – tai myöhemmin vanhemman polven tutkija, jonka tulkinnoista ottaa etäisyyttä. Kivikoski oli naispuolisena professorina uranuurtaja, jonka myötä- ja vastamäet ovat tästäkin syystä kiinnostava aihe niin tutkijoille kuin suurellekin yleisölle.

Arkeologian dosentit Minna Silver ja Pirjo Uino ovat nyt toimittaneet teoksen *Tiedenainen peilissä: Arkeologian professori Ella Kivikosken elämä ja tutkimuskentät*. Kuten toimittajat toteavat, kirja ei ole varsinainen elämäkerta, vaan Kivikoskea käsittelevä antologia. Teoksessa on 25 kirjoittajaa, jotka avaavat artikkeleissa ja tietolaatikoissa näkökulmia Kivikosken elämään ja yliopistotyöhön sekä hänen tutkimiinsa aiheisiin – Ahvenanmaan, Varsinais-Suomen, Itä-Karjalan ja Hämeen aineistoihin ja aiheiden myöhempään tutkimushistoriaan. Mukana on muistelmia, otteita aiemmista julkaisuista ja haastatteluista sekä pätkiä Kivikosken omasta tuotannosta.

Kivikosken uran aikana arkeologia ja sen toimintaedellytykset muuttuivat moneen kertaan, myös sotien ja suurvaltapoliitiikan sanelemina. Artikkelit ottavat vaihtelevasti ja osittain ristiriitaisestikin kantaa siihen, miten muutokset näkyivät Kivikosken elämäntyössä. Koska artikkeleita ja tietolaatikoita on paljon ja niiden näkökulmat vaihtelevat, ei kaikkia voi käsitellä yhdessä arviossa. Keskityn erityisesti siihen, mitä teos kertoo Kivikoskesta. Kivikosken tutkimusteemoja käsittelevät artikkelit jäävät siten syrjään.

Arkeologian tuntijoille Ella Kivikosken työ ja vaiheet voivat olla tutut. Historioitsijana jäin kuitenkin kaipaamaan jaksoa, jossa Kivikosken elämä ja ura olisi esitetty kronologisesti siten, että hänen tärkeimmät kollegansa ja keskeisimmät tutkimusaiheensa olisivat tulleet kertalukemalla selviksi. Jos lukija ei tunne Kivikoskea, kannattaa ehkä aloittaa elämäkerrallisten tietojen ajanasta (s. 555 alkaen) sekä Aura Korppi-Tommolan artikkelista, joka valaisee tiedemaailman avautumista naisille. 1800-luvun lopussa naissukupolville oli saavutus sinänsä päästä edes opiskelemaan yliopistoon, ja naistohtorit olivat harvassa 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Vuonna 1939 väitellyt Ella Kivikoski kuului niihin ensimmäisiin, harvalukuisiin naisiin, jotka raivasivat tiensä ylimpiin yliopistollisiin virkoihin. Hänestä tuli Hel-

singin yliopiston Suomen ja Pohjoismaiden vertailevan arkeologian professori vuonna 1948.

Tiede- ja yliopistohistorian näkökulmasta erityisen valaisevia ja eheitä osatutkimuksia ovat Timo Salmisen ja Visa Immosen osuudet. Salminen kartoittaa Kivikosken kansainvälisiä tutkijayhteyksiä ja niiden kehittymistä. Visa Immonen puolestaan esittää tapausanalyysin siitä, miten vanhemman sukupolven professorit Jalmari Jaakkola ja Arvi Korhonen esittivät toistuvasti vastalauseensa niin Kivikosken väitöskirjaa, dosentuuria kuin professuuriakin vastaan.

Kuten Immonen tuo esiin, Jaakkola ja Korhonen edustivat voimakkaan kansallista ja poliittista historia-tulkintaa, kun taas Kivikoski oli Eino Jutikkalan ja A. M. Tallgrenin lailla kiinnostunut yhteiskuntaryhmien ja kulttuuristen kokonaisuuksien tarkastelusta. Jutikkalan kanssa Kivikoski oli hyvissä väleissä. Jalmari Jaakkolaa harmittivat erityisesti Kivikosken havainnot Aurajoki-laakson merkityksestä Suomen esihistoriallisessa kehityksessä, ne kun haastoivat Jaakkolan omat tulkinnat. Toisin sanoen tulkintaerimielisyydet johtivat kiistoihin, jotka saivat henkilökohtaisia sävyjä.

Tästä päästään kiinnostavaan piirteeseen tiedeyhteisön dynamiikassa – siihen, miten tulkintakritiikki kietoutuu poliittisiin ja henkilökohtaisiin pyrkimyksiin tai erimielisyyksiin. Milton Nuñez toteaa Kivikoskea ja Ahvenanmaata käsittelevässä artikkelissaan, että ”Suomessa kritiikkiin suhtaudutaan usein henkilökohtaisesti ja se voi johtaa hankauksiin”. Kivikoskella oli omat erimielisyytensä eri arkeologien kanssa, esimerkiksi Ahvenanmaan historiaa tutkineen Matts Dreijerin kanssa. Nuñez muistuttaa, että toisin kuin usein ajatellaan, tieteelliset erimielisyydet eivät itsestäänselvästi johtaneet huonoihin henkilökohtaisiin väleihin esimerkiksi Dreijerin kanssa. Artikkeleissa ja muistelmassa tulee silti esimerkkejä myös jännitteistä väleistä erimielisiin tutkijoihin. Erityisesti muistelmapätkissä todetaan, että kaikki eivät tulleet toimeen Kivikosken kanssa. Toisaalta opiskelijoiden muisteluissa korostuu Kivikosken omistautuminen ja aito kiinnostus opiskelijoita ja nuorempia tutkijoita kohtaan. Vaikka Kivikosken mainitaan suosineen miespuolisia opiskelijoita, hän oli tärkeä esikuva myös naisopiskelijoille. Hänen oma tärkeä innoittajansa näyttää olleen ruotsalaistutkija Hanna Rydh.

Jos artikkeleissa esitettyjen välähdysten perusteella koettaa hakea kokonaisvaikutelmaa Kivikoskesta, vaikutelmaksi tulee, että Kivikoski, kuten moni yliopistolainen, oli monimutkainen akateeminen persoonallisuus, joka oli tottunut vaatimaan itseltään paljon. Kivikoski rakasti yliopistoa ja tiedettä ja omisti sille aikansa ja elämänsä. Tallgrenille lähetetyissä kirjeissä Kivikoski tuntuu soimaavan itseään laiskuudesta, ja muisteluissa toistuvat maininnat Kivikosken itselleen asettamista kovista yksin pärjäämisen vaatimuksista.

Kivikoski koki ilmeisesti kiusalliseksi viittaukset sukupuoleen ja sen merkitykseen. Teoksessa on uudelleenjulkaistu 1980-luvun haastattelu, jossa Kivikoski torjuu opiskelijan yritykset tiedustella, millaista oli työskennellä naispuolisena arkeologina. Kivikoski teki uransa aikana, jolloin naisprofessorit ja naistutkijat olivat yliopistolla niin harvassa, että hänelle oli ehkä helpompi ohittaa koko aihe kuin ryhtyä sitä pohtimaan.

Kivikoski ei kuitenkaan ollut aina ollut torjuva naishistoriallisia teemoja kohtaan. Teoksen toimittajat paljastavat, että vasta *Tiedenainen peilissä* -kirjan viimeistelyvaiheessa he saivat tietää Kivikosken historia-alan gradusta, jonka aiheena oli *Piirteitä naisen asemasta keskiajan Suomessa* (1930, käsikirjoitus luovutettu SKS:n arkistoon). Tämä varhainen aihevalinta yllätti selvästi monet Kivikoski-antologian kirjoittajat, jotka eivät tienneet tästä hänen varhaisesta tutkielmastaan.

Kuten Uino toteaa gradutyötä analysoidessaan, Kivikosken aihe oli aikalaisittain epätavallinen. Lainausten perusteella käsittelytapa ei sinänsä vaikuta sen radikaalimmalta kuin vaikkapa Väinö Voionmaan vuonna 1915 esittämä analyysi karjalaisen naisen asemasta. Kivikosken omaan työskentelyeetokseen tuntuu hyvin sopivan hänen gradupäätelmänsä, että keskiajan suomalainen nainen sai arvostusta, jos osoittautui ”yhtä uljaaksi ja ylpeäksi kuin konsanaan mies” (s. 323). Graduarvosana jäi cum laudeen, vaikka Kivikosken opinnot muuten oli arvosteltu erinomaisin arvosanoin. Uino pohtiikin, johtiko arvosana siihen, että Kivikoski siirtyi tutkimaan arkeologiaa, tai siihen, että hän luopui naisten asemaa käsittelevistä aiheista.

Sinänsä Kivikosken tutkimus ei seiso tai kaadu yksin sen myötä, että hän gradunsa jälkeen ohitti sukupuolen tutkimusteemana. Pirkko Lehtosalo-Hilander tuo kuitenkin omassa artikkelissaan esiin, miten Kivikosken (ja voisi ehkä lisätä: Kivikosken ajan) arkeologinen tutkimus helposti jätti huomaamatta ilmeisetkin naiseen liittyvät arkeologiset löydöt. Artikkelin on kiinnostava havainnollistus siitä, miten tutkimus saattaa tällöin vinoutua.

Vaikka Kivikoski ei halunnut pohtia sukupuolen merkitystä tieteentekemisessä, nykylukijan silmään osuvat sekä aikalaisien että muistelijoiden hämmentyneet, ihailevat ja joskus tuskastuneetkin luonnehdinnat, joita tieteentekijän ja naiseuden ristiriitaiset määritelmät aiheuttivat. 1930-luvulla Kivikoski harmitteli Tallgrenille, että on ”pelkkä tyttö”. Opiskelijat ja kollegat tuumivat, että professori oli myöhemmin ”tiukka tati / tuff tant”. Jotkut kipuivat puhuttelujen ”herra Professori Kivikoski” tai ”Fröken Professorn” välimaastossa. Nimitystavat, aihevalinnat ja jännitteinen suhde naisasiaan kertovat tiedemaailman pohjavirtauksista, jotka väistämättä vaikuttivat Kivikoskeen ja aikalaisiin. Olisi ollut kiinnostavaa lukea aiheesta kriittinen koonti, nyt aihe vain pulpahtelee esiin teoksen eri artikkeleissa.

Voinkin teoksen toimittajien tapaan todeta, että professori Kivikosken menneisyys ei ole vielä valmis. Moni Kivikosken elämään selkeästi vaikuttanut toimija tai piirre jää lyhyelle maininnalle. Esimerkiksi professori A. M. Tallgreniin viitataan usein tärkeänä tukijana, ja kirjekatkelmien perusteella Kivikosken työ sai lisäpontta Tallgrenin kannustuksesta. Tallgrenin ja Kivikosken yhteistyöstä tai opettaja–oppilas-suhteesta kerrotaan siihen nähden kovin vähän. Tunne-elämästä välähtävät ohimennen esiin veljen kaatumisen aiheuttama pitkälinen suru, samoin Pirkko Rommin lyhyt pohdinta Kivikosken yksinäisyydestä.

Aineistoa selvästikin on – Kivikosken kirjeenvaihtoa, yliopistohallinnon asiakirjoja, avaamattomia aineistoja. Varmaan Kivikosken lapsuudesta ja nuoruudesta olisi siitäkin vielä löydettävissä lisää. Kivikosken elämänvaiheita olisi antoisaa tulkita vielä kiinteämmin suhteessa esimerkiksi ensimmäisen tasavallan ja sota-ajan tiedepoliittisiin yleislinjoihin sekä kansalliseen ja kansainväliseen tiedehistoriaan. Aiemmat tutkimukset esimerkiksi arkeologi Juhani Rinteen tai historioitsija Liisi Karttusen työstä voisivat antaa tälle vertailupohjaa.

Tiedenainen peilissä tarjoaa kiinnostavaa tietoa professori Kivikoskesta ja hänen elämäntyöstään, monille varmaan myös samastuttavia muistoja opiskelija- ja tutkimusmaailmasta yleensä. Samalla teos vahvistaa toivetta, että Kivikosken elämäntyöstä saataisiin tulevaisuudessa kokonaistulkinta.

Anu Lahtinen, professori
Helsingin yliopisto